

SPRAWOZDANIE Z OGÓLNOPOLSKIEJ KONFERENCJI KOMPARATYSTYCZNEJ
„WSCHÓD MUZUŁMAŃSKI W LITERATURZE POLSKIEJ. IDEE I OBRAZY”
(BIAŁYSTOK, 20–21 LISTOPADA 2015 R.)*

GRZEGORZ CZERWIŃSKI**

Wydaje się, iż konieczna jest obecnie, być może jak nigdy wcześniej w historii Europy Środkowo-Wschodniej, interdyscyplinarna refleksja nad problematyką związaną z kulturą islamu. Wychodząc z takiego założenia do toczącej się w kręgach intelektualistów europejskich dyskusji postanowili dołączyć również białostoccy uczeni, stojąc na stanowisku, iż jednym z najlepszych sposobów badania tego zagadnienia na gruncie nauk humanistycznych jest pochylenie się nad twórczością literacką. Piśmiennictwo, szczególnie, gdy postrzegamy je w perspektywie diachronicznej, jest skarbnicą, w której od czasów staropolskich obecne są obrazy i idee Wschodu muzułmańskiego. Właśnie swoista imagologia w odniesieniu do cywilizacji islamu stała się punktem wyjścia Ogólnopolskiej Konferencji Komparatystycznej „Wschód muzułmański w literaturze polskiej. Idee i obrazy”, która odbyła się 20 i 21 listopada 2015 roku w Białymstoku.

Na wstępie należy zaznaczyć, iż była to kontynuacja zorganizowanej w 2014 roku Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Estetyczne aspekty literatury polskich, białoruskich i litewskich Tatarów (od XVI do XXI w.)”, wpisująca się w ramy konstytuującego się cyklu, nazwanego spontanicznie przez uczestników sesji „białostockimi konferencjami tatarskimi”. Jeżeli jednak pierwsza konferencja dotyczyła piśmiennictwa polskich muzułmanów – Tatarów¹, druga jej odsłona miała szerszą formułę: w centrum zainteresowania badaczy znaleźli się nie tylko twórcy polsko-tatarscy, ale też autorzy, których twórczość przynależy do ogólnej literatury polskiej. Wspólną płaszczyzną badawczą miał być obraz Wschodu muzułmańskiego oraz idee inspirowane cywilizacją islamu.

Organizatorami konferencji „Wschód muzułmański w literaturze polskiej. Idee i obrazy” były następujące podmioty: działająca na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu w Białymstoku Katedra Badań Filologicznych „Wschód – Zachód”, Oddział Podlaski Związku Tatarów RP, Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku oraz Muzeum Historyczne w Białymstoku. Konferencję zorganizowano pod patronatem Polskiego Stowarzyszenia Komparatystyki Literackiej, a Patronatem Honorowym objęli ją: Marszałek Województwa Podlaskiego oraz Prezydent Miasta Białegostoku. Patronem medialnym był natomiast białostocki oddział Telewizji Polskiej SA.

Konferencja miała charakter komparatystyczny i interdyscyplinarny. Chociaż w założeniu projektowano ją jako przedsięwzięcie ogólnopolskie, za sprawą stosunkowo dużej ilości zgłoszeń

* Konferencja przygotowana w ramach projektu badawczego „Literatura polsko-tatarska po 1918 roku”. Projekt finansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2012/07/B/HS2/00292.

** Grzegorz Czerwiński – dr, Uniwersytet w Białymstoku.

¹ Zob. tom pokonferencyjny: *Estetyczne aspekty literatury polskich, białoruskich i litewskich Tatarów (od XVI do XXI w.) / Aesthetic Aspects of the Literature of Polish, Belarusian and Lithuanian Tatars (from the 16th to the 21st Century) / Эстетические аспекты литературы польских, белорусских и литовских татар (XVI–XXI вв.)*, ed. by G. Czerwiński and A. Konopacki, Białystok 2015.

z zagranicy nabrała charakteru międzynarodowego. W sesji wzięli udział nie tylko poloniści, komparatyści i orientaliści, ale również przedstawiciele innych gałęzi nauk humanistycznych i społecznych, których przywiódło do Białegostoku zainteresowanie związkami literatury polskiej z kulturą i literaturą świata muzułmańskiego.

Na czele Komitetu Organizacyjnego jako jego przewodniczący stanął pracownik Katedry Badań Filologicznych „Wschód – Zachód” UwB dr Grzegorz Czerwiński. W organizację zaangażowani byli również: dr Artur Konopacki (Katedra Historii Wychowania, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Uniwersytet w Białymstoku) – zastępca przewodniczącego, prof. Jarosław Ławski (kierownik Katedry Badań Filologicznych „Wschód – Zachód” UwB), prof. Leonarda Dacewicz (kierownik Katedry Językoznawstwa Wschodniosłowiańskiego UwB), prof. Dariusz Kulesza (kierownik Zakładu Literatury Międzywojennej i Współczesnej UwB), prof. Anna Kiezuń (Zakład Literatury Międzywojennej i Współczesnej UwB), dr Łukasz Zabielski (Książnica Podlaska w Białymstoku), mgr Grzegorz Kowalski (Książnica Podlaska w Białymstoku) – sekretarz konferencji, mgr Urszula Adamska (doktorantka KBF „Wschód – Zachód” UwB) oraz mgr Jolanta Dragańska (doktorantka KBF „Wschód – Zachód” UwB).

Szeroki zakres problemowy, jaki został zaproponowany przez organizatorów, a także komparatystyczny charakter konferencji, wymagał ukonstytuowania Komitetu Naukowego, który czuwał nad poziomem merytorycznym sesji. Funkcję przewodniczącego Komitetu pełnił prof. Adam Bezwiński – rusycysta z Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Ponadto w skład Komitetu weszli: prof. Grażyna Borkowska (historyk literatury polskiej, Instytut Badań Literackich PAN), prof. Selim Chazbijewicz (politolog i historyk literatury, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie), prof. Agnieszka Czajkowska (historyk literatury polskiej, Akademia Jana Długosza w Częstochowie), prof. Małgorzata Czerwińska (historyk literatury polskiej, Uniwersytet Gdański), prof. Marek M. Dziekan (arabista, Uniwersytet Łódzki), prof. Aleksander Gadomski (językoznawca, Krymski Uniwersytet Inżynieryjno-Pedagogiczny w Symferopolu), prof. Henryk Jankowski (turkolog, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), prof. Michał Kuziak (komparatysta, Uniwersytet Warszawski), prof. Czesław Łapicz (slawista i kitabista, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), prof. Rościsław Radyszewski (historyk literatury polskiej, Uniwersytet Tarasa Szewczenki w Kijowie), prof. Lucjan Suchanek (rusycysta, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie), prof. Włodzimierz Szturc (historyk literatury polskiej i teatrolog, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie) oraz prof. Teresa Zaniewska (pedagog i białorutenistka, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie).

Organizatorzy zaproponowali do dyskusji następujące zagadnienia badawcze:

- Inspiracje orientalne w literaturze polskiej od średniowieczna do współczesności.
- Podróże polskich pisarzy do krajów muzułmańskich: ich świadectwa, diagnozy, fascynacje.
- Literackie obrazy Azji Centralnej, Krymu, Powoźa – Idel-Uralu, Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej (w literaturze polskiej).
- Orientalne gatunki literackie (rubai/rubai’jjat, kasyda, gazela, makama, etc.) i ich transformacja na gruncie polskim.
- Sarmatyzm, dialog oświecenia z Orientem, „islamskie aspekty” romantyzmu i Młodej Polski.
- Literatura polska wobec literatur narodów muzułmańskich (kazańskotatarskiej, krymskotatarskiej, arabskiej, tureckiej, perskiej).
- Klasycy literatur orientalnych w przekładach poetów polskich (Rumi – Miciński, Çoban-zade – Chazbijewicz i inni).
- Piśmiennictwo Tatarów Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz współczesna literatura polskotatarska (ujęcia historyczno- i teoretycznoliterackie, tekstologiczne, kulturoznawcze, socjologiczne i inne).
- Folklor Tatarów polskich (niekanoniczne modlitwy, zamówienia, zaklęcia, baśnie i legendy).
- Publicystyka i ruch wydawniczy polskich Tatarów.

Były to oczywiście tylko inspiracje, gdyż, jak się okazało, zagadnień mieszczących się w zaproponowanym polu problemowym, jakie interesowały uczestników sesji, było znacznie więcej.

Konferencja rozpoczęła się 20 listopada o godz. 9.00. Uroczyste otwarcie sesji miało miejsce w głównym gmachu Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku – w klasycystycznym budynku dawnej loży masońskiej przy ul. Jana Kilińskiego 16. Konferencję rozpoczęli dr Grzegorz Czerwiński i dr Artur Konopacki, informując zebranych o celach naukowych organizowanego przedsięwzięcia. Następnie głos zabrał dyrektor Książnicy Podlaskiej Jan Leończuk, który powitał przybyłych gości: referentów, przedstawicieli środowisk tatarskich z województwa podlaskiego, wykładowców białostockich uczelni, a także studentów i uczniów szkół średnich. Krótkie przemówienia wygłosili również przedstawiciele instytucji organizujących sesję: prof. zw. dr hab. Jarosław Ławski oraz prezes Związku Tatarów RP Jan Adamowicz. Prof. Ławski mówił między innymi o potrzebie utworzenia w Białymstoku placówki badawczej, najlepiej katedry w ramach uniwersytetu, badającej kulturę i dzieje Tatarów polsko-litewskich. Prezes Adamowicz odczytał natomiast przesłanie do badaczy tatarszczyzny i problematyki mużułmańskiej, dziękując im za zainteresowanie dziejami polskich mużułmanów i odkrywanie dla samych Tatarów ich historii, kultury i literatury.

Po oficjalnym otwarciu konferencji jej uczestnicy mogli przystąpić do pracy. Obrady były podzielone na cztery części odpowiadające poszczególnym epokom historycznoliterackim. Wyjątkiem była część I, prowadzona przez dr hab. Agatę S. Nalborczyk – religioznawcę i arabistkę z Uniwersytetu Warszawskiego, i poświęcona wizerunkom Wschodu mużułmańskiego w literaturze polskiej, ukraińskiej i kazańskotatarskiej, na którą przewidziane były wystąpienia badaczy z ośrodków akademickich z Warszawy, Zielonej Góry, Lublina, a także z Kijowa i Kazania. Tytuły referatów brzmiały następująco: prof. Roman Krzywy (UW), *Obraz Turcji i jej mieszkańców w „Poselstwie wielkim” (1732) Franciszka Gościeckiego wobec staropolskiego stereotypu mużułmańskiego Wschodu*; prof. Mykola Vas’kiv (Kijowski Uniwersytet Kultury, Ukraina), *Wschód w literaturze ukraińskiej w dwudziestolecie międzywojennym*; prof. Marta Ruszczyńska (UZ), *Między Słowiańszczyzną a Orientem. Na przykładzie wybranych powieści Michała Czajkowskiego*; dr hab. Małgorzata Chachaj (UMCS), *Motyw krucjaty dziecięcej w tragedii „Gwido hrabia Blezu” Adama Naruszewicza*; prof. Flera Sayfulina (Kazański Uniwersytet Federalny, Republika Tatarstan, Federacja Rosyjska), *Literatura tatarska na Syberii*; dr Katia Vandendorre (Université Libre de Bruxelles), *Leśmianowska reinterpretacja „Ali Baby i czterdziestu zbójców” w kontekście myśli socjalistycznej*.

Część druga dotyczyła literatury staropolskiej. Obradom przewodniczyła dr hab. Małgorzata Chachaj z Lublina, a swoje referaty wygłosili: dr hab. Michał Kuran z Uniwersytetu Łódzkiego (*Obraz tatarszczyzny w „Kronice Sarmacyjnej europejskiej” Aleksandra Gwagnina a/ i w „Dziejach tureckich” Marcina Paszkowskiego*), dr Krystyna Krawiec-Złotkowska z Akademii Pomorskiej w Słupsku (*Ogrody Wschodu w staropolskim orbis terrarum – na wybranych przykładach literackich*), dr Mikołaj Chmialnicki z Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego w Mińsku (*Sarmatyzm – białoruski punkt widzenia*) oraz dr Aleksander Brazgunoŭ z Narodowej Akademii Nauk Białorusi (*Dwór cesarza Tureckiego” Szymona Starowolskiego: chronos, locus, elokwencja*). Po tej części obrad uczestnicy udali się na obiad.

Panel popołudniowy poświęcony był literaturze polskiej XIX wieku i odbywał się pod przewodnictwem dr. hab. Michała Kurana. Wystąpili: dr hab. Agata S. Nalborczyk z UW (*Świat mużułmański widziany z kobiecej perspektywy w polskich pamiętnikach z XVIII i XIX wieku – Regina Salomea Pliszczynowa i Anna Neumannowa*), dr Małgorzata Burzka-Janik – badaczka niezależna z Tarnowskich Gór (*Na Ujbackim stepie. Powieść tatarska Tomasza Augusta Olizarowskiego*), dr Katarzyna Puzio z UMCS (*„Niepoprawny romantyk” patrzy na Maroko. O „Wspomnieniach z podróży po Danii, Norwegii, Anglii, Portugalii, Hiszpanii i Państwie Marokańskim” Teodora Triplina*) oraz warszawska romanistka dr Małgorzata Sokołowicz (*Orientalna podróż Juliusza Słowackiego i Gérarda de Nerval, czyli co romantycy widzieli na Wschodzie?*).

Pierwszy dzień obrad zakończył się niezwykle ciekawą i dynamiczną dyskusją, w której wzięli udział nie tylko referenci, ale również słuchacze, w tym białostoccy Tatarzy-muzułmanie. Oprócz tematyki *stricte* literackiej pojawiły się współczesne zagadnienia z zakresu kultury islamu, dialogu międzykulturowego, a nawet z pogranicza nauk prawnych i politologicznych. Dyskusja miała bardzo ożywiony charakter, lecz ze względu na konieczność przestrzegania ustalonego przez organizatorów harmonogramu musiała zostać przeniesiona do restauracji „Astoria”, gdzie uczestników podjęto uroczystą kolacją. Przed opuszczeniem gmachu Książnicy próbę podsumowania pierwszego dnia obrad z punktu widzenia uczestnika podjął dr Aleksander Brazgunoŭ z Mińska, wskazując na istotę szerokiego kontekstów komparatystycznych w badaniach imagologicznych nad Wschodem muzułmańskim.

Drugiego dnia referenci spotkali się w nie mniej ciekawym miejscu niż na otwarciu imprezy. Uczestników konferencji gościło mianowicie w swych murach Muzeum Historyczne w Białymstoku, którego siedziba przy ul. Warszawskiej 37, znana jako Pałac Citronów, jest jednym z najciekawszych w stolicy województwa podlaskiego przykładów miejskiej rezydencji w stylu architektury secesyjnej nurtu klasycyzującego. Zebranych naukowców przywitała kierowniczka muzeum Lucyna Lesisz, prezentując w skrócie historię budynku, w którym toczyć się miały obrady.

Na sobotę, 21 listopada, przewidziany był blok referatów poświęconych literaturze XX wieku. Organizatorzy podzielili go na dwie części. Pierwszą z nich poprowadziła dr Katia Vandendorre – badaczka literatury polskiej z Wolnego Uniwersytetu w Brukseli. Swoje badania w formie referatów zaprezentowali: prof. Tadeusz Sucharski z Akademii Pomorskiej w Słupsku (*Przestrzeń śmierci – przestrzeń przetrwania. Obrazy środkowoazjatyckich republik sowieckich w polskiej literaturze zesańczej i łagrowej*), prof. Anna Kieźuń z Uniwersytetu w Białymstoku (*„Turcja dzisiejsza” Wandy Melcer – między tradycją a nowoczesnością. Ze wspomnień międzywojennej reportażystki*) oraz dr Marcin Bajko z UwB (*Islam, Turcy i Tatarzy. Motywy tatarskie i muzułmańskie w pismach Tadeusza Micińskiego*).

Po krótkiej przerwie na kawę prof. Tadeusz Sucharski poprowadził ostatnią część wystąpień, w ramach której były przewidziane trzy referaty: dr Justyny Ołędzkiej, politolożki i historyczki z Uniwersytetu w Białymstoku (*Region Kaukazu Północnego w lustrze polskiego reportażu*), mgr Niny Bilokopytovej, turkolożki z Uniwersytetu Narodowego w Zaporoziu na Ukrainie (*Wpływ obrazów turkijskich na estetykę literatury polskiej*) oraz mgr Karoliny Radłowskiej, etnolożki z Białostockiego Muzeum Wsi (*Tatarzy polscy w literaturze etnograficznej*). Po części referatowej nastąpiła dyskusja, koncentrująca się na problemach, jakich dotyczyły nie tylko sobotnie wystąpienia, ale też referaty wygłoszone pierwszego dnia.

Konferencja została zamknięta przez dr. Artura Konopackiego i dr. Grzegorza Czerwińskiego. Organizatorzy podziękowali uczestnikom za przyjazd do Białegostoku, ciekawe referaty i za aktywny udział w dyskusjach. Po oficjalnym zakończeniu rozpoczęło się zaplanowane wcześniej zwiedzanie muzeum. Rolę przewodnika przyjęła pani kierownik tejże placówki Lucyna Lesisz. Dyskusja nad problematyką Wschodu muzułmańskiego towarzyszyła uczestnikom jednakże również podczas oglądania eksponatów muzealnych, tym bardziej, że Muzeum Historyczne w Białymstoku jest posiadaczem bogatych zbiorów pamiątek związanych z Tatarami, w tym pokażnej kolekcji „kitabów” – tatarskich rękopiśmiennych ksiąg, zapisywanych w języku polskim i białoruskim, lecz za pomocą odpowiednio przystosowanego alfabetu arabskiego².

Na zakończenie należy dodać, iż konferencja była inicjatywą uzupełniającą realizowany w Katedrze Badań Filologicznych „Wschód – Zachód” UwB projekt badawczy „Literatura polskotatarska po 1918 roku”, finansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki (OPUS 4), a materiały z sesji zostaną wydane w formie recenzowanej punktowanej monografii zbiorowej, która ukaże się w Naukowej Serii Wydawniczej „Colloquia Orientalia Bialostocensia” w 2016 roku. Konferencja była wsparta finansowo przez Urząd Miejski w Białymstoku.

² Zob. C. Łapicz, *Kitab Tatarów litewsko-polskich. Paleografia, grafia, język*, Toruń 1986.